

Sviatlana Hanchar / Святлана Ганчар

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы, Беларусь /

Yanka Kupala State University of Hrodna, Belarus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8427-6025>

e-mail: gonchar_sv@grsu.by

Проблемна-мастацкае ўвасабленне “паўднёвага пытання” ў рамане Карла Леві *Хрыстос спыніўся ў Эболі*

*Problematic-artistic embodiment of the “southern question” in Carlo Levi’s novel
Christ Stopped at Eboli*

*Problematyczno-artystyczne ucieleśnienie „kwestii południa” w powieści
Carla Leviego Chrystus zatrzymał się w Eboli*

ABSTRACT: In the late 19th century “The Southern question” as a complex of problems caused by the sharp economic, social and cultural backwardness of the southern Italian regions, became one of the central themes in the literature of Italian verism. As being not resolved till the end, this problem appears again in the literature of neorealism in the works of Francesco Jovine, Rocco Scotellaro, Leonardo Sciascia and others. European reader is familiar with this problem first of all in the connection with the novel *Christ stopped at Eboli* by Carlo Levi that was translated and published in 1955. This article is the attempt of historical-anthropological interpretation of the novel by Levi: the results of author’s complex conception of the world and human are presented; the main stylistic principles and devices of South Italy social and economical problems realization in the context of the literature of neorealism are revealed; Levi’s conceptual-stylistic innovation and his conception of “The Southern question” solution by means of fiction literature are discussed.

KEYWORDS: Italian literature, Carlo Levi, neorealism, social criticism, “The Southern question”.

У літаратуры любой эпохі ёсць аўтары, творчасць якіх немагчыма ўпісаць у адзіную культурную ці часавую парадыгму, бо іх творы дапускаюць мноства тлумачэнняў і інтэрпрэтацый. Менавіта такім аўтарам для італьянскай літаратуры неарэалізму стаў Карла Леві. Яго раман

Хрыстос спыніўся ў Эбали (*Cristo si è fermato a Eboli*, 1945) можна чытаць як мемуары, успаміны пра адзін, верагодна, самы важны год (1935) жыцця пісьменніка, праведзены ў выгнанні ў Луканіі (гістарычная назва Базілікаты, адміністрацыйнага рэгіёну на поўдні Італіі). Але гэты ж яго раман можна чытаць і як сур’ёзнае сацыялагічнае даследаванне жыццёвага ўкладу, звычаяў і традыцый сельскай абшчыны поўдня Італіі. Менавіта магчымасць такога чытання робіць раман К. Леві актуальным і ў нашы дні, бо “паўднёвае пытанне”, да якога К. Леві імкнуўся прыцягнуць увагу палітычнай і інтэлектуальнай эліты сучаснай яму Італіі, і на сённяшні дзень застаецца нявырашаным.

“Паўднёвае пытанне” як комплекс праблем, абумоўленых рэзкай эканамічнай, сацыяльнай і культурнай адсталасцю паўднёвых абласцей Італіі, стаў адной з цэнтральных тэм палітычнага і сацыяльнага жыцця Італіі канца XIX ст. Упершыню “паўднёвае пытанне” было сфармулявана яшчэ ў 1873 г. дэпутатам Антонія Біліа, які адзначыў эканамічную і сацыяльную адсталасць поўдня ў параўнанні з іншымі рэгіёнамі. У сацыяльна-эканамічнай прасторы аб’яднанай Італіі “паўднёвае пытанне” не толькі не знайшло свайго вырашэння, але і набыло яшчэ большую актуальнасць. На фоне прамыслова і аграрна развітой поўначы паўднёвыя рэгіёны Італіі ўражвалі поўнай адсутнасцю інфраструктуры (дарог, мастоў, камунальных паслуг і школ) і татальнай непісьменнасцю насельніцтва (каля 90%) [Villari 1961: 56]. Ні палітыкі, ні эканамісты, аднак, гэтую праблему вырашаць не спяшаліся. І тады за “паўднёвае пытанне” ўзяліся пісьменнікі, даступнымі ім літаратурнымі сродкамі яны паспрабавалі пракрасціся ў псіхалогію італьянскага поўдня, каб знайсці там вытокі праблемы і прапанаваць новыя смелыя праекты вырашэння.

У дадзеным артыкуле мы звярнуліся да комплекснага гісторыка-літаратурнага аналізу рамана *Хрыстос спыніўся ў Эбали* К. Леві, каб паказаць своеасаблівасць аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека, а таксама арыгінальныя мастацкія прынцыпы і прыёмы выяўлення сацыяльнай і эканамічнай рэальнасці Паўднёвай Італіі ў кантэксце літаратуры неарэалізму.

Хрыстос спыніўся ў Эбали – далёка не адзіны літаратурны твор, прысвечаны “паўднёваму пытанню”. Тут можна ўспомніць імёны Франчэска Джавіне [Землі Сакрамэнта (*Le terre del Sacramento*), 1950], Рока Скатэлага [Людзі поўдня (*Contadini del Sud*), 1950], Віталіяна Бранкаці, Джузепе Тамазі дзі Лампедуза [*Leopard* (*Il Gattopardo*), 1958], Леанарда Шаша [Сіцылійскія родзічы (*Pirandello e la Sicilia*), 1960; Дзень савы (*Il giorno della civetta*), 1961].

Выступаючы на старонках сваіх твораў, прасякнутых песімізмам і адчаем, супраць несправядлівасці і эксплуатацыі сялянства, выкры-

ваючы палітыкаў, якія не стрымалі абяцанняў, італьянскія пісьменнікі-мерыдыяналісты¹ ў лепшых традыцыях верызму² скрупулёзна малююць карціны сялянскага побыту: “Суворae жыццё пастухоў у Аспрамонтэ зімой, калі каламутныя патокі вады накіроўваюцца да мора, змываючы ўсё на сваім шляху. Пастухі туляцца ў хатах, пабудаваных з галінак і бруду, і спяць у іх разам з жывёламі пад аглушальны роў водных струменяў”, – так рэалістычна адлюстроўвае жыццё сялян Калабрыі ў гады фашысцкага рэжыму ў Італіі Карада Альвара ў аповесці *Людзі з Аспрамонтэ* (*Gente in Aspromonte*, 1930). У сваіх літаратурных даследаваннях жыцця поўдня Італіі Вінчэнца Бучына [*Нешанцаванне* (*La mala sorte*), 1963], Васка Праталіні [*Сямейная хроніка* (*Cronaca familiare*), 1947], *Аповесць аб бедных закаханых* (*Cronache di poveri amanti*) і іншыя пісьменнікі-неарэалісты не абмяжоўваюцца натуралістычнымі апісаннямі заняпаду, беззаконня і пакут сялян. Яны знаёмяць чытача з паўднёвымі дыялектамі, выяўляюць прыныпова іншую сістэму каштоўнасцяў, што надае іх творам не толькі літаратурную, але і лінгвістычную, палітычную і сацыялагічную значнасць. *Хрыстос спыніўся ў Эбалі* стаў свайго роду апафеозам “паўднёвай” літаратуры: уласцівая аўтару глыбокая эмпатыя дазволіла яму паглядзець на “паўднёвае пытанне” не з пазіцыі апавядальніка-назіральніка, але непасрэднага ўдзельніка падзей. Больш за тое, інтэлектуал і гарадскі жыхар, К. Леві здолеў заглыбіцца ў самую сутнасць жыцця сельскай абшчыны, да гэтага часу яму зусім чужой, дадаючы “новыя ноты ў гучанне «паўднёвага пытання»” [Раál 1999: 170].

Можна сказаць, што К. Леві і іншыя згаданыя вышэй аўтары ў сваіх працах распачалі дыскусію па “паўднёвым пытанні” на нацыянальным узроўні (і не толькі ў літаратуры, але і ў антрапалогіі, і іншых сацыяльных навук). І ўсё ж, калі ўзяць пад увагу гістарычны кантэкст, стане відавочна, што *Хрыстос...* ствараўся ў эпоху, адзначаную для Італіі не толькі заканчэннем Другой сусветнай вайны, звяржэннем аўтарытарнага рэжыму і пераходам ад манархіі да рэспублікі. Другая палова 40-х гг. XX ст. стала для Італіі часам з’яўлення на палітычнай і сацыяльнай арэне

¹ Ад італьянскага *meridionalismo* – барацьба за адраджэнне поўдня Італіі.

² Верызм (іт. *verismo*, ад *vero* – праўдзівы) – кірунак у італьянскай літаратуры, музыцы, выяўленчым мастацтве канца XIX ст. Прынцыпам верызму стала дакументальнае, фактаграфічна дакладнае ўзнаўленне непрывабнай, “голай” праўды жыцця. Супрацьпаставіўшы сябе мастакам-рэалістам, якія змянялі і згладжвалі, верысты жыццёвую рэальнасць паказвалі, паказвалі ў вельмі натуралістычным ключы, адлюстроўвалі правы чалавечага запалу, імкнуліся агаліць антыгуманнае і знішчыць яго. Найбольшую ўвагу пісьменнікі-верысты надавалі апісанню побыту сялян і гарадской беднаты, праяўляючы цікавасць да народнай мовы, нораваў, звычаяў і шырока выкарыстоўваючы мясцовы каларыт.

простых людзей, прынамсі, сялянства поўдня, якое актыўна ўступіла ў барацьбу за перацзел земляў. У гэтай сацыяльнай сітуацыі, як адзначае Альберта Чырэзе, “тугія вузлы «паўднёвага пытання» сталі развязацца самі сабой” [Cirese 1984: 79].

З іншага боку, менавіта гэты этап італьянскай гісторыі азнаменавалася пераходам ад класічнай традыцыі сузірання, заснаванай на прынцыпах гістарычнага ідэалізму Бенедэта³, да канцэпцыі ваяўнічага неарэалізму, натхнёнай філасофіяй Антонія Грамшы. Інтэлектуальная эліта таго часу проста не магла заставацца ўбаку ад вырашэння лёсавызначальных для Італіі пытанняў і заняла вельмі актыўную палітычную пазіцыю. Письменнікі-неарэалісты лічылі сваёй місіяй стварэнне адзінай нацыянальнай культуры, у якой знойдзецца месца прадстаўнікам усіх рэгіёнаў і ўсіх сацыяльных пластоў, што адкрывала новыя гарызонты для сялянства поўдня Італіі, да таго часу выключанага са сферы культурных і літаратурных інтарэсаў. І пальма першынства ў гэтым пытанні, бяспрэчна, належыць К. Леві.

У анталогіі *Даследаванні сельскіх абшчын у Еўропе* (Rural Comunity Studies in Europe, 1976) знаходзім 41 працу, прысвечаную поўдню Італіі; шэсць з іх – даследаванні Луканіі (Базілікаты), і храналагічна першая з іх – раман К. Леві, які стаў першым “спеваком” трагедыі італьянскага поўдня, ён прымусяў загучаць “голас поўдня” ў італьянскай літаратуры сярэдзіны XX ст., менавіта яму літаратуразнаўства абавязана ўдакладненнем зместу тэрміна “мерыдыяналізм”, дзякуючы яго раману чалавецтва даведалася аб існаванні “іншай” Італіі, “іншага свету, свету вечнай цярплінасці, задушанай смуткам і звычаямі, адхіленай Гісторыяй і Дзяржавай” [Villari 1961: 35]. Упершыню ў гісторыі італьянскай літаратуры мастацкі твор паслужыў штуршком да сур’ёзных антрапалагічных даследаванняў “паўднёвага пытання”. Менавіта К. Леві, які шчасліва сумяціў у сабе выключную адчувальнасць лекара, мастака, пісьменніка і антраполога, глыбока працуў і не проста ў драбніоткіх нюансах апісаў, але пражыў і перажыў сацыяльныя праблемы Паўднёвай Італіі.

У цэнтры апавядання жыццё сялян Альяна (у рамане Гальяна) – невялікай камуны ў рэгіёне Луканія (Базіліката), у правінцыі Матэра, куды К. Леві за сваю актыўную антыфашысцкую дзейнасць быў засланы ў 1935 г. пасля некалькіх месяцаў турэмнага зняволення. Героі яго

³ Сапраўды, у творах класіка верызму Джавані Верга [*Сям’я Малаволья* (I *Malavoglia*), 1881], *Жыццё сярод палёў* [Vita dei Campi], 1888] сялянства выступае носьбітам здаровых, перш за ўсё хрысціянскіх, каштоўнасцяў, менавіта ў сялянскім асяроддзі аўтар бачыць надзею на збаўленне і абнаўленне для ўсяго італьянскага народа. Аднак гэтае бачанне яшчэ вельмі далёкае ад сацыяльнага пратэсту ваяўнічага неарэалізму К. Леві, які стаіць на пазіцыях верызму.

рамана – сяляне, на першы погляд, “зусім аднолькавыя – маленькія, абпаленыя сонцам, з чорнымі, пазбаўленымі бляску, нібы невідучымі, падобнымі на пустыя вокны, вачамі” [Levi 1955: 75]. Дарэчы, яны сталі не толькі героямі рамана *Хрыстос спыніўся ў Эбалі*, але і героямі жывапісных палотнаў К. Леві (*Тры хлопчыкі з Гальяна, Партрэт Джуліі, Дзеці вядзьмаркі*)⁴.

Апынуўшыся ў Гальяна, К. Леві спрабуе зразумець менталітэт гэтых “маленькіх” людзей, пакінутых на волю лёсу не толькі італьянскім урадам, але, здаецца, і самім Богам: “Мы не хрысціяне, не людзі, нас не лічаць людзьмі, мы жывёлы, уючныя жывёлы, і нават горш чым жывёлы, мы сухія галінкі, чарацінкі, якія жывуць першабытным, дэманскім або анёльскім жыццём” [Levi 1955: 13]. І ў душах гэтых зламаных жыццём людзей К. Леві знаходзіць толькі бясконцую пакору і пакуты, якія сталі пад прыгнётам часу амаль ладам іх жыцця. З сучаснай яму Італіі К. Леві нібы пераносіцца ў далёкае мінулае, у забыты ўсімі куток свету, дзе няма нічога, акрамя штодзённых клопатаў аб хлебе надзённым. Выжыванне – вось тое натуральнае, тое адзінаважнае імкненне, якое непазбежна адсоўвае на другі план усё сацыяльнае, наноснае, якое навязваецца звонку. Жыццё сялян Гальяна ў літаральным і пераносным сэнсе – гэта “жыццё да Хрыста”:

Хрыстос сапраўды спыніўся ў Эбалі, дзе шаша і чыгунка адыходзяць ад узгоркаў Салерна і мора і паглыбляюцца ў закінутыя землі Луканіі. Хрыстос ніколі не заходзіў сюды, сюды не заходзілі ні час, ні жывая душа, ні надзея, ні розум, ні Гісторыя... Хрыстос не заходзіў сюды, як не заходзілі рымляне, якія ўмацоўвалі вялікія дарогі, не паглыбляючыся ў горы і лясы; не заходзілі і грэкі, якія квітнелі на морах Метапонта і Сібарыса; ніхто са смелых людзей Захаду не прыносіў сюды пачуцці рухомага часу, сваёй дзяржаўнай тэакратыі, сваёй сталай, якая вырастае з самой сябе дзейнасці. Ніхто не чапаў гэтую зямлю ні як заваёўнік, ні як вораг, ні як нічога не зразумеўшы госць [Levi 1955: 14].

Хрыстос спыніўся ў Эбалі – гэтая прымаўка, вынесеная аўтарам у назву твора, – нашмат глыбейшая, чым проста сімвал наіўнага, дахрысціянскага светаўспрымання паўднёўцаў. Яна ў літаральным сэнсе выкрывае сутнасць існавання жыхароў Гальяна: жыццё сярод яроў і камянёў, жыццё ў ізаляцыі і забыцці, жыццё на краі цывілізацыі. Нядзіўна таму, што пісьменнік “прыехаў сюды неахвотна, не спадзеючыся ўбачыць нічога добрага” [Levi 1955: 15]. У Гальяна заканчваецца дарога, а разам

⁴ Пазбаўлены ў выгнанні магчымасці весці медыцынскую практыку, К. Леві шмат і ахвотна назірае за жыццём сялян і рэалізуе свае назіранні ў жывапісе. Ідэя рамана нарадзілася нашмат пазней, у 1943 г., у акупаванай фашыстамі Фларэнцыі.

з ёй заканчваецца і цывілізацыя: “Мястэчка на першы погляд не было падобным на мястэчка, яно здавалася хутчэй невялікай купкай асобных белых хатак, у якіх скрозь убоства прадзімала прэтэнцыёзнасць”, – такое першае ўражанне К. Леві ад месца, дзе яму трэба было правесці ў выгнанні тры гады “ўдалечыні ад дарог і свету людзей” [Levi 1955: 28]. Тут няма трагічнай суровасці горнага Грасана, які б лепей падышоў для палітычнага выгнанніка, нішто тут не дае пачуцця скаванасці, а тутэйшыя прыгажосці і прасторы амаль дысануюць з жаданнямі аўтара: “Бо зняволенаму лягчэй знаходзіцца ў камеры з кратамі, чым у звычайным пакоі” [Levi 1955: 16]. Маленечкае мястэчка, маленькія людзі з прымітыўным запалам, да якіх гараджаніну па нараджэнні і ладу думкі К. Леві трэба было “падабраць ключ”.

Не з халоднай скрупулёзнасцю даследніка, але з глыбокай сімпатыяй і суперажываннем К. Леві спрабуе пракрасціся ў прычыны гаротнага становішча поўдня Італіі. Туга і аднастайнасць тут прыгнятаюць не толькі людзей, але, здаецца, і жывёл: “Тысячы мух чарнелі ў паветры і пакрывалі сцены; стары руды сабака ляжаў, расцягнуўшыся, на падлозе, нібы пагружаны ў векавую нуду” [Levi 1955: 19]. Новы дзень не нясе нічога новага, а толькі паўтарае папярэдні і так “з манатоннасцю марскога прыліву” праходзіць жыццё ў гэтым “асаблівым цёмным, таямнічым свеце, свеце без надзеі” [Levi 1955: 62]. У апісанні гэтага свету дамінуюць цёмныя колеры: чорныя дзверы сялянскіх хат, чорныя вочы мясцовых жанчын, ды і апрануты сяляне пераважна ў цёмнае: “Дзверы амаль усіх хат, якія нібыта віселі над безданню, патрэсканых, гатовых абрынуцца, былі дзіўным чынам апраўленыя чорнымі сцягамі, то новымі, то выцвілымі ад сонца і дажджоў, так што ўсё мястэчка, здавалася, было ў жалобе” [Levi 1955: 18]. Гэтыя панурыя тоны падыходзяць Гальяна куды больш, чым “геральдычныя колеры іншай Італіі, незразумелай, свавольнай і жорсткай”: “чырвоны, вясёла-нахабны, зялёны, асабліва недарэчны тут, дзе нават дрэвы шэрыя, а трава не расце, таму што вакол адна толькі гліна. Гэтыя, ды і ўсе іншыя колеры – гэта дваранскія выдумкі, яны падыходзяць для шчытоў сінёраў або для сцягоў гарадоў” [Levi 1955: 122]. Сяляне ж ведаюць толькі адзін колер – “колер сваіх сумных вачэй і адзення, і гэта нават не колер, гэта цемра зямлі і смерці” [Levi 1955: 122].

Гальяна – свет без колеру, але, што яшчэ больш сімвалічна, Гальяна – свет без музыкі. Тут не іграюць на музычных інструментах і не спяваюць “ні раніцай, калі ідуць на працу, ні апоўдні, калі абедуюць, ні ўвечар, калі вяртаюцца доўгімі чорнымі чародамі з асламі і козамі да хат на гары, ніводны голас не парушае цішыню краю” [Levi 1955: 40]. Адзіныя гукі, якія парушаюць шматвяковую цішыню, маюць выключна прыроднае

паходжанне: “бесперапыннае гудзенне мух, <...> стук асліных капытоў па камянях вуліцы і бляянне коз” [Levi 1955: 42–43]. Такім убогім, змрочным, маўклівым і чужым, здаецца, самому жыццю, паўстае Гальяна на старонках рамана К. Леві.

Сяляне вядуць нікчэмнае існаванне, у іх хатах няма нават мэблі. Яны вымушаны ўставаць зацемна, каб здзейсніць двух-, трох-, а часам і чатырохгадзінны пераход да сваіх палёў, “што ляжаць каля нездаровых рэчышчаў Агры і Саўра або на схілах далёкіх гор” [Levi 1955: 43]. Іх рацыён бедны: “трохі хлеба з сырам, некалькі маслін і нязменны сухі інжыр” – ежа багацеяў, што ж датычыцца беднякоў, то “яны ядуць увесь год адзін хлеб, зрэдку дадаючы акуратна нарэзаны недаспелы памідор або часнок з аліўкавым алеем, або іспанскі перац, з тых, што па-д’ябальску пякуць” [Levi 1955: 43].

Зрэшты ў Матэры⁵, дзе праездам апынулася сястра К. Леві па дарозе ў Гальяна, справы ідуць яшчэ горш – тут людзі жывуць у пячорах, куды паветра і святло пранікаюць толькі праз дзверы. У некаторых няма і дзвярэй, у іх уваходзяць зверху па трапах і лесвічках. У гэтых чорных дзірах з землянымі сценамі спяць усе разам: мужчыны, жанчыны, дзеці, жывёлы. Іх дваццаць тысяч чалавек. Трахома, вошы, малярыя, чорная ліхаманка – нязменныя спадарожнікі беднасці і антысанітарыі ператвараюць існаванне гэтых людзей у пекла на зямлі. Тут просяць не грошай, але хініну, каб хоць неяк аблегчыць свае пакуты.

Хінін, зрэшты, застаецца ў мясцовых дактароў лекамі ад усіх хвароб: “Сяляне нам не давяраюць, не клічуць нас у выпадку хваробы. Альбо яны не жадаюць плаціць. Яны хочуць, каб іх лячылі, але плаціць – нічога падобнага! <...> Яны ўпартыя, як аслы. Так-так! Ім даеш і даеш хінін, а яны не жадаюць яго прымаць” [Levi 1955: 24]. Для мясцовых лекараў, не заўсёды нават дасведчаных у медыцыне, сяляне, якія не жадалі ў іх лячыцца, – гэта злачынцы, якія не плацяць падаткі, ворагі, якім жадаюць толькі хутчэйшай смерці: “Вы бачылі сёння чалавека, які не захацеў мяне паклікаць. Ён пайшоў у Стыльяна. Пасля паклікалі вас. Ён памёр, і так яму і трэба” [Levi 1955: 24].

Вядзьмарскае зелле і магічныя загаловы – вось альтэрнатыва медыцыне ў глухім Гальяна: “кабалістычныя і астралагічныя знакі, выявы святых, манеты, ваўчыныя зубы, жабіныя косткі і таму падобнае – цэлы традыцыйны арсенал” [Levi 1955: 207]. Народная магія “лечыць” усе хваробы і амаль заўсёды толькі з дапамогай замоў і заговораў: “Існуюць замовы для зрастання костак, ад зубнога болю, ад болю жывата і галавы;

⁵ Невялікі гарадок, размешчаны на ўсходзе Базілікаты, амаль на мяжы з рэгіёнам Апулія.

ёсць замовы, якія пераносяць боль на іншага чалавека ці на жывёлу, на расліну ці прадмет, вызваляюць ад благога вока і вядзьмарства. Так ад ацалення тут лёгка пераходзяць да супрацьлеглага, да спосабаў прымусіць захварэць і памерці, ці да іншай, таксама вельмі важнай галіны народнай магіі, да майстэрства прымусіць кахаць ці вызваліцца ад кахання” [Levi 1955: 208].

У тым, што да любові, Гальяна таксама далёкі ад хрысціянскай традыцыі. У аснове ўзаемадачынненняў тут ляжыць старажытны звычай, які забараняе мужчыну і жанчыне заставацца сам-насам без сведкаў, паколькі каханне тут разумеюць выключна як жарсць,

як магутную сілу прыроды, якой не можа супрацьстаяць ніякая воля. Калі мужчына і жанчына знаходзяцца разам, без сведак, нішто не можа перашкодзіць ім упасці ў абдымкі адно аднаго, нішто не можа спыніць іх – ні пратэсты, ні цнота, ніякія іншыя перашкоды; і калі нават выпадкова нічога паміж імі не адбываецца, гэта нічога не мяняе; быць удваіх – значыць займацца каханнем [Levi 1955: 93].

Тут не існуе і не можа існаваць сапраўднай маралі і нават ніякага асуджэння незаконнага кахання: тут “мноства незамужніх маці, і яны не падвяргаюцца выгнанню або пагардзе”, тут “незаконныя дзеці не з’яўляюцца ганьбай для жанчын” і яшчэ менш яны ганьбяць мужчын, тут дзеці ёсць нават у святароў [Levi 1955: 94–96]. Няма тут і самога кахання ў хрысціянскім яго разуменні, толькі “струмень жадання, які зыходзіць з вачэй і нібы напаўняе паветра гэтага краю”, “толькі пако-рлінасць лёсу, вышэйшай сіле, якую нельга адолець” [Levi 1955: 95].

Поўдзень Італіі паўстае на старонках рамана адсталым не толькі эканамічна. Сюды не дабраліся не толькі будаўнікі дарог і фабрык. Цывілізацыя нібы ўвогуле абышла бокам гэты куток свету. Людзі тут жывуць забабонамі і сярэднявечнымі прымхамі, тут сцёртыя межы паміж чалавечым светам і таямнічым светам жывёл і пачвар, тут жывуць незвычайныя істоты з падвойнай прыродай:

жанчына-карова, мужчына-воўк, Барон-леў, каза-д’ябал – гэта толькі най-больш вызначаныя і выразныя выявы; але кожны чалавек, кожнае дрэва, кожная жывёла, кожны прадмет, кожнае слова заключае ў сабе дваістасць [Levi 1955: 106].

Сяляне жывуць гэтак жа, як жылі іх дзяды і прадзеда. Гарадская цывілізацыя не закрунула Луканію. “Хрыстос спыніўся ў Эбалі”, хрысціянская культура не дайшла да Луканіі, і наогул ніякая культура не дасягала гэтых месцаў. Гэты свет застыў у часе, нібы дагістарычная кузурка ў кроплі смалы, казачна выдатны ў сваёй першароднай

несапаванасці, але чужы любому прагрэсу. Ужо з першых старонак рамана адчуванне статыкі ні на секунду не пакідае чытача: тут няма пачуцця руху, усё манатонна і нерухома, тут пануюць традыцыя і стагнацыя. Не дзіва таму, што “ўсе колькі-небудзь здольныя юнакі і тыя, хто могуць пракласці сабе хоць нейкую ўласную дарогу, пакідаюць гэты край. Найбольш прадпрымальныя з’езджаюць у Амерыку; іншыя – у Неапаль ці ў Рым, і ўжо больш не вяртаюцца на радзіму. Тут застаюцца толькі непаўнаватасныя, тыя, хто нічога не можа рабіць, людзі з фізічнымі недахопамі або ні да чаго не прыдатныя і лянівныя” [Levi 1955: 10].

К. Леві ўздымае вельмі балючую для італьянскай гісторыі тэму – тэму эміграцыі. Аб’яднанне Італіі выклікала да жыцця феномен “лішніх людзей”⁶, якія не маглі знайсці працу не толькі на сельскагаспадарчым Поўдні, які адчуваў дэфіцыт зямлі, але і ў прамысловых гарадах Поўначы. Струмень эмігрантаў, сярод якіх пераважалі мужчыны працаздольнага ўзросту, лінуў на пошукі зямлі запаветнай. Для сотняў тысяч паўднёўцаў гэтай зямлёй стала Амерыка. Сімвалічна таму, што са сцен большай часткі дамоў Гальяна маўкліва пазіраюць “два непадзельныя ідалы- апекуны”: “З аднаго боку чорны хмурны твар і вялікія нечалавечыя вочы Мадонны Віджана; з другога, наадварот, каляровая карцінка, на якой відаць жывыя вочы за бліскучымі акулёрамі, шырокі шэраг зубоў, адкрытых у ветлай усмешцы – партрэт прэзідэнта Рузвельта” [Levi 1955: 111]. Вось толькі боскае і зямное ў Гальяна, здаецца, памяняліся ролямі:

Мадонна была тут лютая, бязлітасная, цёмная архаічная багіня зямлі, уладарка сатурналіі гэтага свету; прэзідэнт – нешта накшталт Зеўса, добразыхліва ўсмішлівага бажка, гаспадар іншага свету. Часам трэцяя выява складала з гэтымі дзвюма нешта накшталт тройцы – папяровы долар, апошні з прывезеных адтуль або дасланы ў лісце мужам ці сваяком, быў прышпілены цвіком да сцяны пад выявай Мадонны ці прэзідэнта або паміж імі, як нейкі святы дух, пасланец неба ў свет мерцвякоў [Levi 1955: 111].

З аднаго боку, эміграцыя ў Амерыку становіцца для жыхароў Поўдня Італіі нечым накшталт зыходу яўрэяў з Егіпта, уцёкамі да лепшай рэальнасці⁷.

⁶ Дзякуючы некатораму паляпшэнню санітарна-гігіенічных умоў жыцця насельніцтва, многія сем’і атрымалі доступ да бальнічнага абслугоўвання, якога да гэтага не мелі, у тым ліку на перанаселеным поўдні Італіі. Гэта абумовіла зніжэнне ўзроўню смяротнасці (асабліва дзіцячай) і павелічэнне працягласці жыцця.

⁷ З пачатку 1900-х гг. і да пачатку Другой сусветнай вайны пlynь італьянскіх эмігрантаў павялічвалася ў сярэднім на 600 тысяч чалавек за год. Падрабязней пра гэта гл. працу С. Абылкалікава *Італія і міграцыя: наперадзе планеты ўсёй?* [Абылкаліков 2013: 102].

Не Рым ці Неапаль, а Нью-Ёрк мог бы быць для Луканіі сапраўднай сталіцай, калі гэтыя людзі, якія не маюць дзяржавы, маглі б здабыць яго. І так яно і ёсць – у адзіным сэнсе, які існуе для іх, у сэнсе міфалагічным – з прычыны сваёй дваістай прыроды Амерыка як месца для працы іх не цікавіць: там, як і ўсюды, жывуць як жывёлы, запрэжаныя ў воз, і зусім абыякава, па якіх дарогах яго цягнуць; але як рай, як нябесны Іерусалім, яна недасягальная, яе можна толькі сузіраць з-за мора, не ўдзельнічаючы ў яе жыцці [Levi 1955: 111].

З іншага боку, эміграцыя падзяліла мястэчкі Луканіі напалову, падзяліўшы сем’і, абяскровіўшы Поўдзень: “у Гальяна тысяча дзвесце жыхароў, у Амерыцы дзве тысячы гальянцаў” [Levi 1955: 94]. Луканія апускаецца ў матрыярхат, тут непадзельна пануюць жанчыны-маці: “Яны кахаюць, любяць, песцяць дзяцей, трымцяць, калі яны хварэюць, гадамі кормяць грудзьмі, не пакідаюць іх ні на хвіліну, носяць з сабой на руках”, але дзеці непазбежна вырастаюць, “становяцца мужчынамі, з’язджаюць на вайну ці ў Амерыку” [Levi 1955: 95].

Здавалася б, эміграцыя адкрыла для гальянцаў новы шлях, падаравалі ім надзею здабыць сваю краіну, сваю дзяржаву. Але, з’язджаючы ў Амерыку, сяляне Поўдня застаюцца ў сярэдзіне свайго замкнёнага кола:

у Амерыцы яны жывуць адасоблена, падтрымліваюць адносіны толькі з землякамі, не ўдзельнічаюць у амерыканскім жыцці, гадамі ядуць адзін хлеб, каб адкласці некалькі даляраў, і, вяртаючыся праз дваццаць гадоў, прыязджаюць сапраўды такімі, якімі з’язджалі: праз тры месяцы нешматлікія англійскія словы забытыя, нешматлікія амерыканскія звычкі адкінутыя – і вось яны зноў сяляне, у іх ёсць асёл і каза, вось яны зноў адпраўляюцца кожную раніцу да далёкіх малярыйных ускраін [Levi 1955: 113].

Паступова яны вяртаюцца да звыклага жыцця ў галечы, а разам з тым “вяртаюцца пакора, цяргпенне і ўсе старыя сялянскія звычкі; неўзабаве гэтыя “амерыканцы” ўжо нічым не адрозніваюцца ад іншых сялян, хіба што яны больш сумныя ды час ад часу ўздыхаюць аб страчаных дабротах” [Levi 1955: 112–113].

Поўдзень Італіі, такім чынам, паўстае на старонках рамана асаблівым светам, светам па-за часам, па-за гісторыяй, па-за цывілізацыяй. Але менавіта тут, у Гальяна – дзе ў мясцовых сялян няма нічога індывідуальнага, “нават індывідуальнай свядомасці”, дзе людзі стагоддзямі жывуць у свеце, які не мае пэўных абрысаў, дзе не могуць існаваць ніякія індывідуальныя пачуцці – ні шчасце, ні надзея, а толькі маўклівая пасіўнасць сумнай прыроды – у выгнанні (у мясцовым дыялекце замест “confinato” – ссыльны, выкарыстоўваецца слова “esiliato” – выгнаны) К. Леві адчуў сябе датычным да агульнага лёсу, адчуў сябе часткай адзінага чалавечага рою.

Яму адкрываецца з ўсёй відавочнасцю сутнасць паўднёвага пытання. Гэта не “чыста эканамічная і тэхнічная праблема”, яе не вырашыць “асушваннем глебы, індустрыялізацыяй, унутранай каланізацыяй або сацыялістычнымі праграмамі “перабудовы Італіі” [Levi 1955: 214]. Праблема шмат глыбей, піша К. Леві, і праблема гэтая “значна больш складаная, чым вы думаеце. У ёй тры розныя аспекты, тры абліччы адной і той жа рэальнасці, якія нельга зразумець і вырашыць паасобна” [Levi 1955: 215]. Культурны фактар абумоўлены адрозненнем паміж горадам і вёскай:

Мы стаім перад абліччам існавання дзвюх розных цывілізацый, ні адна з якіх не можа асіміляваць іншую. Вёска і горад, культура дахрысціянская і культура ўжо нехрысціянская стаяць твар у твар; і да таго часу, пакуль другая будзе навязваць першай сваю дзяржаўную тэакратыю, разлад будзе працягвацца. <...> Сялянская цывілізацыя будзе заўсёды пераможана, але не зможа быць цалкам задушана, а захаваецца пад покрывам царплінасці, успыхваючы час ад часу; і смяротны крызіс будзе працягвацца вечна [Levi 1955: 215].

Фактарам эканамічным выступае беднасць Поўдня:

Землі становяцца ўсё больш бясплоднымі, лясы высечаны, рэкі ператварыліся ў раўчкі, жывёл становіцца ўсё менш, на месцы дрэў, лугоў і лясоў тут упарта культывуюць пшаніцу, хоць зямля непрадатная для гэтага. Няма капіталаў, няма прамысловасці, няма зберажэнняў, няма школ, эміграцыя стала немагчымай, падаткі невыносныя і непрапарцыйныя; і паўсюль пануе малярыя [Levi 1955: 215].

Але апрача культурнага і эканамічнага фактараў у рашэнні «паўднёвага пытання» важна ўлічваць і фактар сацыяльны. І менавіта апошні, на думку К. Леві, мае першараднае значэнне:

Прынята казаць, што найстрашнейшы вораг – буйны землеўладальнік. Але калі буйны землеўладальнік, які жыве ў Неапалі, у Рыме ці ў Палерма, – вораг сялян, усё ж ён не самы вялікі і не самы шкодны. Сапраўдны вораг, які адбірае ўсякую свабоду і ўсякую магчымасць існавання для сялян, – гэта дробная буржуазія вёсак, клас, які даўно ўжо маральна і фізічна вырадзіўся, які няздольны выконваць свае функцыі і які жыве толькі традыцыйным феадальным правам. Пакуль гэты клас не будзе прыгнечаны і заменены, няма чаго і думаць аб рашэнні паўднёвай праблемы [Levi 1955: 215–216].

К. Леві ўсведамляе, што “паўднёвая праблема не вырашаецца ўнутры сучаснай дзяржавы”, як усведамляе і тое, што яе нельга вырашыць сіламі аднаго толькі поўдня: “У апошнім выпадку ў нас пачнецца грамадзянская вайна, новае жудаснае разбойніцтва, якое, як заўсёды, скончыцца паразай

сялян і ўсеагульным няшчасцем” [Levi 1955: 216]. Карэннае абнаўленне магчыма толькі аб’яднанымі сіламі ўсёй Італіі:

Трэба, каб мы былі здольныя задумаць і стварыць новую дзяржаву, якая не павінна быць ні фашысцкай, ні ліберальнай, ні камуністычнай, якія з’яўляюцца рознымі па форме, але субстанцыйна аднолькавымі ў сваёй рэлігійнай дзяржаўнасці. Яна вырашыцца толькі па-за імі, калі мы здолеем стварыць новую палітычную ідэю і новую форму дзяржавы, якая будзе таксама і дзяржавай сялян, якая вызваліць іх ад гвалтоўнай анархіі і ад непазбежнай цяпер абьякавасці [Levi 1955: 216].

Год “падземнага жыцця” зацвердзіў К. Леві ва ўпэўненасці, што ніякая дзяржава немагчымая па-за інтарэсамі чалавека, бо “індывід і дзяржава супадаюць у сваёй сутнасці і павінны супасці ў сваёй штодзённай практыцы, каб існаваць сумесна” [Levi 1955: 217]. Аграрны Поўдзень Італіі чужы, як, зрэшты, і заўсёды заставаўся чужым, палітычным гульням прамысловай Поўначы. Аб’яднанне Італіі не апраўдала сябе ні ў эканоміцы, толькі павялічыўшы прорву паміж паўночнымі і паўднёвымі рэгіёнамі, ні ў рэалізацыі нацыянальнай ідэі. Адзінае выйсце з тупіку, у якім апынулася фашысцкая Італія 1930-х гадоў, К. Леві бачыць у “сялянскай цывілізацыі”, інакш, у палітычнай і эканамічнай аўтаноміі Поўдня.

Дзяржава, – заключае ён свае развагі па “паўднёвым пытанні”, – не можа быць нічым іншым, як сумай незлічоных аўтаномій, арганічнай федэрацыяй. Для сялян адзіная дзяржаўная ячэйка, з дапамогай якой яны могуць удзельнічаць у калектыўным жыцці, – аўтаномная сельская абшчына. Гэта адзіная дзяржаўная форма, якая можа прывесці да адначасовага рашэння трох узаемазвязаных аспектаў “паўднёвай праблемы”; гэтая форма зробіць магчымым суіснаванне дзвюх розных цывілізацый без таго, каб адна душа або абцяжарвала другую [Levi 1955: 218].

Апублікаваны ў 1945 г., на досвітку новага этапу італьянскай гісторыі, але напісаны дваццаццю гадамі раней *Хрыстос спыніўся ў Эбалі* ўяўляе сабой асэнсаванне не толькі асабістага досведу К. Леві (высылка ў Аліяна), але і гістарычнага мінулага, і дня сённяшняга паўднёвых рэгіёнаў аб’яднанай Італіі. Змест рамана, аднак, не зводзіцца да сухога сацыялагічнага апісання праблем Поўдня Італіі сярэдзіны 30-х гг. XX ст. Ён глыбока псіхалагічны, поўны пачуццяў і эмоцый, кожная яго старонка не проста напісана, але пражыта і перажыта аўтарам, і перажыванні гэтыя апісаны ім у падрабязнасцях. Сіла перажыванняў К. Леві і ўласцівая яму глыбокая эмпатыя ператварылі яго з апавядальніка-назіральніка ў непасрэднага ўдзельніка падзей, дазволілі пранікнуць у самую сутнасць сельскай абшчыны, да гэтага часу яму, інтэлектуалу і гарадскому жыхару, зусім чужой.

Стаўшы, па словах Італа Кальвіна, “вяшчальнікам сялянства”, К. Леві адкрыў чытачу дагэтуль незнаёмы яму свет – свет Паўднёвай Італіі, якая застыла ў часе і ўпарта супрацьстаяла любому прагрэсу. Адчуванне неверагоднай статьикі, нерухомасці і стагнацыі, якія характарызуюць у рамане Луканію (ад прыродных з’яў і характарыстык ландшафту да сацыяльных аспектаў жыцця), штучна створанае аўтарам экспліцытна (“тут час, здаецца, спыніўся”, “тут усе пейзажы аднолькавыя ў сваім убодстве”, “тут нічога не мяняецца”, “гэта велізарнае мора бясформеннай зямлі” і “бясформеннае мора нуды”) стварае абсалютна новы хранатоп. Луканія К. Леві – гэта месца, дзе прастора і час страцілі звыклых канатацыі і пераплятаюцца, ствараючы асаблівы архетып – “сялянскай цывілізацыі”.

Такая цывілізацыя гістарычна супрацьстаяць у прасторы і ў часе цывілізацыі гарадской, цывілізацыі па сутнасці сваёй варожай, якая не імкнецца зразумець і прыняць спецыфіку паўднёвых рэгіёнаў, але падпарадкаваць і асіміляваць іх, што супярэчыць самой ідэі аб’яднанай Італіі. Сялянская цывілізацыя, паводле К. Леві, – гэта свет па-за нацыянальнай ідэяй, а значыць і па-за дзяржаўнай палітыкай: тут няма фашыстаў, няма лібералаў ці сацыялістаў, “таму што палітыка іх не датычыцца, таму што яны належаць да іншага свету” [Levi 1955: 72]. Дзяржава для паўднёўцаў, – сцвярджае К. Леві, – такое ж вечнае і непазбежнае зло, як град, абвалы, засуха, малярыя. Поўдзень Італіі можа існаваць і развівацца толькі на ўмовах палітычнай і эканамічнай аўтаноміі, а значыць “паўднёвае пытанне” застаецца нявырашаным і сёння.

References

- Abylkalikov Salavat. 2013. *Italià i migracià: vperedi planety vsej?* «Sovremennaâ Evropa» № 1: 97–106 [Абылкаликов Салават. 2013. *Италия и миграция: впереди планеты всей?* «Современная Европа» № 1: 97–106].
- Cirese Alberto Mario. 1984. *Cultura egemonica e culture subalterne. Rassegna degli studi sul mondo popolare tradizionale*. Palermo: Palumbo.
- Levi Karlo. 1955. *Hristos ostanovilsâ v Èboli*. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury [Леві Карло. 1955. *Христос остановился в Эболи*. Москва: Издательство иностранной литературы].
- Paál Zsuzsanna. 1999. *Il tessuto antropologico del “Cristo” di Levi (Aliano, una comunità rurale in Lucania)*. “Verbum” №1: 169–176.
- Villari Rosario. 1961. *Mezzogiorno e contadini nell’eta moderna*. Bari: Laterza.

STRESZCZENIE: „Kwestia południowa” jako zespół problemów spowodowanych ostrym zacofaniem gospodarczym, społecznym i kulturowym południowych regionów Włoch stała się jednym z głównych tematów literatury włoskiego weryzmu końca XIX w. Problem ten, nie do końca rozwiązany, pojawia się ponownie w literaturze

neorealizmu w twórczości Francesco Giovine, Rocco Scotellaro, Leonardo Shacha i innych. Artykuł jest próbą historyczno-antropologicznej i literackiej analizy powieści *Chrystus zatrzymał się w Eboli* Carla Leviego: przedstawiono wyniki wszechstronnej analizy autorskiej koncepcji świata i człowieka; ukazane są główne zasady i metody artystyczne ucieleśnienia problemów społecznych i gospodarczych południowych Włoch w kontekście literatury neorealistycznej; zaprezentowano ideowo-artystyczną innowacyjność Leviego oraz oryginalność autorskiego rozwiązania „kwestii południa” za pomocą estetycznego wyrazu rzeczywistości.

SŁOWA KLUCZOWE: literatura włoska, Carlo Levi, neorealizm, krytyka społeczna, „kwestia południowa”.

АНАТАЦЫЯ: “Паўднёвае пытанне” як комплекс праблем, абумоўленых рэзкай эканамічнай, сацыяльнай і культурнай адсталасцю паўднёвых абласцей Італіі, стала адной з цэнтральных тэм у літаратуры італьянскага верызму канца XIX ст. Так да канца і не вырашаная, гэтая праблема зноў паўстае ў літаратуры неарэалізму ў працах Франчэска Джавіне, Рока Скатэлара, Леанарда Шаша і інш. Артыкул уяўляе сабой спробу гісторыка-антрапалагічнага і літаратуразнаўчага аналізу рамана *Хрыстос спыніўся ў Эбалі* Карла Леві: прыведзены вынікі комплекснага аналізу аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека; выяўлены асноўныя мастацкія прынцыпы і прыёмы ўвасаблення сацыяльных і эканамічных праблем Паўднёвай Італіі ў кантэксце літаратуры неарэалізму; прадстаўлена ідэйна-мастацкае наватарства К. Леві і своеасабліваць рашэння аўтарам “паўднёвага пытання” сродкамі эстэтычнага выказвання рэальнасці.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: італьянская літаратура, Карла Леві, неарэалізм, сацыяльная крытыка, “паўднёвае пытанне”.

Data przesłania artykułu: 14.09.2023

Data akceptacji artykułu: 1.10.2023

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Sviatlana Hanchar / Святлана Ганчар – Białoruś, Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały, Wydział Filologiczny; dr, docent; specjalność naukowa: literaturoznawstwo; zainteresowania naukowe: literaturoznawstwo porównawcze, translatoryka.

Adres: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы, вул. Леніна 32–4, 230023 Гродна, Беларусь.

Wybrane publikacje:

1. Ганчар Святлана. 2022. *Філасофска-эстэтычныя суадносіны гуку і колеру (на прыкладзе санета Арцюра Рэмбо “Галосныя”)* У: “Acta Albaruthenica” № 22: 221–230.
2. Гончар Светлана. 2019. *Наполеон Бонапарт: портрет литературный и живописный (277–290)*. У: *Studia polonica. Да юбілею прафесара Святланы Піліпаўны Мусіенка. Зборнік артыкулаў*. Пад навук. рэд. А.У. Бразгунова, М.М. Хмяльніцкага. Мінск: Кнігазбор.